

Олександр ЗАЛЕТОВ

ВПЛИВ СВІТОВОЇ КРИЗИ НА СУЧАСНИЙ СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ

Розглянуто сутність глобалізації світової економіки та її вплив на страховий ринок, запропоновано заходи державного регулювання ринку страхування в сучасних умовах.

Внаслідок глобалізації ринків фінансових послуг протягом останніх 50 років почав формуватися міжнародний страховий ринок. Його сутність полягає у переплетенні фінансових відносин, за допомогою яких національні страхові ринки впливають один на одного та світовий ринок загалом. Необхідність удосконалення державного регулювання страхового ринку України продиктована негативним впливом світової фінансової кризи. Запровадження нових підходів державного регулювання страхового ринку дасть змогу підвищити його інвестиційну привабливість і соціально-економічне значення для суспільства.

Питанням дослідження впливу глобалізації світової економіки на страховий ринок і моделей державного регулювання присвячені праці таких вітчизняних науковців, як В. Базилевич, О. Барановський, Н. Внукова, О. Вовчак, О. Гаманкова, М. Мних, С. Осадець, Д. Расшивалов, В. Фурман та ін. Вони висвітлили загальні теоретико-прикладні засади державного регулювання страхового ринку. Проте зазначені пропозиції не врахували вплив світової фінансової кризи, зокрема на страховий ринок.

Метою статті є дослідження впливу глобалізації на страховий ринок і розробка заходів удосконалення державного регулювання страхового ринку, що дозволить забезпечити захист інтересів страхуваль-

ників (застрахованих, вигодонабувачів), підтримку національних страховиків, зміцнення законодавчої бази захисту прав інвесторів та стимулювання розміщення коштів страхових резервів з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Термін “глобалізація” (від англ. “global”) означає дію або стан, що охоплює увесь світ за своїми масштабами або застосуванням. Цю категорію вперше використав в описі світової економіки американський економіст Т. Левітт у статті, опублікованій в газеті “Гарвард бізнес ревью” в 1983 р. Під цим поняттям він визначив процес злиття ринків окремих товарів і послуг, що надаються великими транснаціональними та багатонаціональними корпораціями. Проте, на думку А. А. Мамедова, найширше визначення цього терміну дав японський економіст К. Оме, консультант Гарвардської школи бізнесу, у книзі “Світ без кордонів” (1990 р.). Він виокремив п’ять основних напрямків глобалізації: фінансову глобалізацію, формування глобальних багатонаціональних корпорацій, регіоналізацію економіки, інтенсифікацію світової торгівлі, тенденцію до конвергенції [1].

За свою історію людство пережило кілька хвиль глобалізації. Перша хвиля прокотилася після Великих географічних відкриттів і відкриття Христофором Ко-

лумбом Америки в XV столітті. Друга – у середині XIX століття, коли європейські держави захоплювали колонії в Азії, а Японія здійснювала реформи. Третя хвиля глобалізації почалася після закінчення Другої світової війни, після встановлення нового міжнародного порядку та появи незалежних держав в Азії, Африці та Латинській Америці, що брали щораз більшу участь у світовій інтеграції.

Нинішній етап глобалізації пов'язаний з розвитком інформатизації: він охопив усі сфери людського життя, і за суттю має економічну основу. Це результат розвитку продуктивних сил й інформаційних технологій, оскільки саме капітал та інформаційні технології стали рушійною силою глобалізації. Збільшення інформаційного й телекомунікаційного впливу, інтернаціоналізація економіки в останні два десятиліття прискорила процес формування світового співтовариства. Світове господарство, як складний організм, усе більше перетворюється в неподільну цілісну систему.

Концепція глобалізації пов'язана з еволюцією фінансових ринків і установ до того рівня, коли географічні кордони не можуть обмежувати укладання угод або інші дії [2], і, на нашу думку, стосується зростаючого міжнародного характеру діяльності страхових компаній.

Глобалізації фінансових ринків сприяють три основних фактори [3]:

- 1) дерегулювання фінансових ринків і пов'язаної з ними діяльності;
- 2) технологічний прогрес, який дає змогу здійснювати у світовому масштабі моніторинг фінансових ринків, проведення фінансових операцій, аналіз ситуації, а також можливих ризиків;
- 3) зростання інституціоналізації фінансових ринків.

Ознаками глобалізації страхового ринку є:

- прискорення концентрації капіталу, а також активний процес злиття або поглинання страхових компаній різних країн;
- інтернаціоналізація та географічний перерозподіл ризиків по каналах міжнародного перестраховування;
- інтернаціоналізація фінансових операцій страхових компаній.

Відповідно до сфери дії міжнародних організацій, на нашу думку, можна виокремити два рівні інтеграції страхового ринку: на рівні СОТ (це і є власне глобальний страховий ринок, що поєднує більшість країн світу) і на рівні ЄС (європейська інтеграція).

Дослідженням встановлено, глобалізація регулювання страхового ринку характеризується наступними особливостями:

1) у зв'язку з тим, що страхування є інтернаціональним бізнесом, тісно пов'язаним з фінансовою сферою, а також з інформаційною системою суспільства, процеси глобалізації відбуваються дуже високими темпами, нарівні з банківським та інформаційним секторами, і випереджають темпами порівняно з більшістю галузей народного господарства;

2) завдяки високій "зарегульованості" цієї галузі (на національному рівні) глобалізація регулювання страхового ринку має певну специфіку: з одного боку, це ускладнює інтеграцію, тому що є додаткові труднощі в приведенні до єдності національних законодавств, з іншого, полегшує ситуацію, тому що добре керована галузь легше піддається різного роду державному впливу, у тому числі й на міждержавному рівні;

3) архітектура світового страхового ринку передбачає центропериферійну побудову, ядром якої є високо розвинуті ринки США, Канади, країн Західної Європи

та Японії, а периферією – ринки країн, які перебувають на різних стадіях свого економічного розвитку.

За оцінкою Ю. Панкова, в сучасних умовах вплив світового і міжнародних страхових ринків на окремо взяті національний страховий ринок і страхову галузь переходить на якісно новий рівень. У цьому зв'язку глобалізм, який демонструє економічна цивілізація, створює умови для встановлення особливо агресивного фінансового тиску, що дає змогу впливати як на весь світовий страховий простір, так і на окремі національні страхові ринки [4].

Дослідженням встановлено, що глобалізація страхового ринку відбувається на двох рівнях: мікро- і макроекономічному. Як і будь-які інші процеси в ринковій економіці, все найбільш суттєве починає розвиватися й розвивається, насамперед, на рівні самостійних господарюючих суб'єктів, у даному випадку страховиків. Саме вони встановлюють фінансові зв'язки зі своїми закордонними партнерами, створюють або купують страхові компанії в інших країнах, формують транснаціональні страхові групи. Головною особливістю глобалізації на мікроекономічному рівні є загальна стратегічна орієнтація страховика, глобальна за характером – орієнтація на ринки збуту в усьому світі, а також на створення дочірніх структур у різних країнах.

Глобалізація економічного життя вимагає лібералізації страхового ринку, тобто скорочення або усунення обмежень на шляху міжнародної торгівлі, іноземних інвестицій, міжнародних фінансових операцій. Саме це відбувається протягом останніх десятиліть.

Реальність полягає в тому, що глобалізація страхового ринку є об'єктивним і абсолютно невідворотним явищем сьогодення, яке можна сповільнити засобами державного регулювання (що й відбува-

ється в деяких випадках), але не можна зупинити або "скасувати", оскільки це імперативна вимога сучасного суспільства й науково-технічного прогресу. Зокрема внаслідок процесів міждержавної інтеграції, інтернаціоналізації та глобалізації економіки відбувається поступове розмивання ідентифікаційних кордонів між різними національними моделями державного регулювання забезпечення життя. Ці процеси здебільшого зумовлені необхідністю вироблення єдиних підходів до регулювання діяльності страхових компаній, що мають розгалужену міжнародну мережу.

Як вважає Г. А. Насирова, максимальну вигоду від розширення господарських зв'язків та інтернаціоналізації регулювання одержують транснаціональні компанії. Інтернаціоналізація регулювання пояснюється необхідністю певною мірою формалізувати наявні тенденції. Більш привабливі інвестиційні умови в окремих країнах можуть спричинити значний приплив фінансових ресурсів і тим самим зумовити їх дефіцит в інших [5]. При цьому лібералізація економічних режимів стає одночасно і умовою, і наслідком цих процесів.

У більшості країн світу протягом останніх десятиріч мають місце тенденції консолідації, тобто злиття або приєднання страхових компаній. Основними причинами та передумовами цих процесів є:

- перенасичення національних і світового страхових ринків, значною кількістю учасників, які мають високий рівень капіталізації, і, як наслідок, створюється жорстка конкуренція між ними;
- потреба подальшого розвитку та збільшення обсягів надходжень страхових платежів в умовах скорочення потенціалу та еластичності попиту на послуги страхування в економічно розвинених країнах;
- прагнення розширити географію своєї діяльності та забезпечити диверси-

фікацію ризиків як основу формування збалансованого страхового портфеля через проникнення на страхові ринки нових країн;

– бажання скоротити видатки на утримання компаній, що є основною економічною передумовою концентрації в будь-якій галузі економіки.

У результаті угод злиття або поглинання, пов'язаних із взаємним проникненням страхового та банківського капіталів, формуються найбільші у світі транснаціональні страхові групи, що володіють значними активами.

Результатом злиття або поглинання страхових компаній є загострення конкуренції на ринку. Дуже часто консолідація відбувається між компаніями, що належать до різних фінансових ринків, – тобто швидкий розвиток фінансових груп, які займаються діяльністю у різних секторах фінансових ринків (так званих фінансових конгломератів). Утворення страхових груп зумовлює потребу в консолідованому (на рівні цілої групи) державному нагляді за діяльністю кожного з учасників такого об'єднання. Це пов'язано з тим, що проблеми одного з них можуть суттєво дестабілізувати стан усієї страхової групи та негативно позначитися на індивідуальних вкладниках та інвесторах.

Злиття або поглинання страхових компаній можна поділити на:

1) дружні, де керівництво та власники як покупця, так і продавця страховика підтримують цю угоду;

2) ворожі, де керівництво та/або власники страховика не погоджуються з такою реорганізацією і чинять опір.

На розвинутих ринках страхування ворожі поглинання страховиків не характерні, тому що їх капіталізація значна, а фінансування ринкової скупки акцій є витратним і довгостроковим шляхом. Крім цього, одним із елементів державного регулювання на цих ринках є необхідність отримання від

органів страхового нагляду країни реєстрації страховика спеціального дозволу, якщо компанія-інвестор бажає отримати у власність значну частину капіталу страховика.

За результатами нашого дослідження встановлено, що для підвищення ефективності державного регулювання страхового ринку в Україні доцільно ввести у законодавство вимоги до кваліфікованого інвестора, для якого має бути встановлений особливий порядок регулювання, у тому числі при розкритті інформації. Наприклад, відповідно до статті 15 Директиви 2002/83/ЄС Європейського Парламенту й Ради від 5 листопада 2002 року щодо страхування життя вимагається встановлення вимог до фізичних та юридичних осіб, які передбачають збільшити свою кваліфіковану участь у капіталі компанії з убезпечення життя до або більше ніж 20%, 33% або 50% або таким чином, що компанія з убезпечення життя стане її філією. При цьому, уповноважені органи держави реєстрації-учасника ЄС мають максимум три місяці з дати повідомлення на те, щоб заперечити проти такого збільшення, якщо вони не задоволені кваліфікацією інвестора. Якщо вони не заперечують проти реорганізації страховика, то можуть установити максимальний строк її виконання. Схожа норма діє стосовно продавців акцій страховика. Останні повинні проінформувати уповноважені органи, якщо передбачається зменшити їхню кваліфіковану участь таким чином, що частка прав голосу або капіталу скоротиться до рівня нижче 20%, 33% або 50% або таким чином, що страхова компанія перестане бути їхнім дочірнім товариством. Якщо вплив інвесторів страховика завдає шкоди доцільному та розсудливому управлінню страховою компанією, уповноважені органи держави реєстрації-учасника ЄС зобов'язані вжити відповідних заходів для вирішення зазначеної ситуації. Такі заходи

можуть охоплювати, наприклад, судові заборони, санкції відносно директорів і менеджерів, або припинення здійснення прав голосу щодо акцій, якими володіють розглянуті кваліфіковані інвестори, або можливість анулювання результатів голосування.

Зазначені вимоги щодо впровадження регулювання при злитті чи поглинанні встановлено в США, Австралії та рекомендовано стандартами, затвердженими Міжнародною асоціацією органів страхового нагляду, для всіх країн-учасниць. Запровадження такого регулювання в Україні забезпечить стабільність акціонерного капіталу страхових компаній та створить механізм протидії ворожому поглинанню або злиттю вітчизняних страховиків.

Одним із головних чинників, який впливає на успішну діяльність страховиків, є можливість доступу до інвестиційних ресурсів. Водночас компанія з убезпечення життя не може розраховувати на довіру інвесторів та зовнішнє фінансування, якщо вона не вживає заходів щодо запровадження ефективного корпоративного управління, а саме, належного захисту прав інвесторів, надійних механізмів управління та контролю, відкритості та прозорості у своїй діяльності. Тому однією з основних завдань державного регулювання убезпечення життя є запровадження на ринку корпоративного управління через механізм розкриття страховиками інформації про свою діяльність і забезпечення її прозорості, а також складання та розкриття консолідованої фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності.

З огляду на несприятливу кон'юнктуру на міжнародних ринках і недостатню здатність реагувати на неї, Україна втрачає індустріальний потенціал, перетворюючись в "сировинну державу". Знос основних фондів більшості підприємств важкої промисловості становить понад 60%, застарілі

та енергомісткі технології не дають змоги конкурувати вітчизняним підприємствам з іноземними. При цьому обсяг іноземних інвестицій набагато менше за потреби народного господарства, а банківська система здійснює кредитування підприємств переважно на короткостроковій та рідше середньостроковій основах.

Таким чином, слабкий страховий ринок як один з найбільш потенційно-потужних джерел довгострокових інвестицій в економіку країни залишає вітчизняні підприємства без підтримки, а, отже, не дає можливості підвищенню їхньої конкурентоспроможності. Це, у свою чергу, негативно впливає на покращення якості життя населення та його можливостей до придбання страхового захисту.

Лібералізація доступу нерезидентів на український страховий ринок убезпечення життя є виконанням вимог СОТ, і вирішення цього питання має політичну вагу. Зарубіжні страхові компанії, маючи великий досвід роботи й сучасні технології, можуть створити для українських колег високі стандарти якості, які стимулюватимуть їх до вдосконалення страхових продуктів і параметрів страхового захисту, впровадження універсальних програм, нарощування статутного капіталу, активів, резервів тощо. Водночас, на нашу думку, це серйозний виклик національному страховому ринку, оскільки створюється абсолютно нове конкурентне середовище, в якому буде складно конкурувати ще не зміцнілому ринку з досвідченими іноземними страховиками.

Враховуючи велику кількість страхових компаній (понад 470), об'єктивно неможливо для державного регулятора проводити обговорення та консультування з кожним окремим учасником ринку, оскільки це потребує великих затрат у часі. Консультування з окремими представниками ринку також не можуть забезпечити репрезентативність.

Вагомі функції регулювання сфери страхування можуть покладатися на саморегулювальну організацію. Розроблені професійними учасниками саморегулювальної організації ринку страхових послуг правила та стандарти страхової діяльності повинні бути загально-визнані – органами державної влади, суддями, споживачами, як досконалий та реальний інструмент регулювання.

Таке визнання можливе тільки за наявності прямих норм в Законі України “Про страхування”. Зокрема, створення Українського об’єднання страховиків дозволить:

- розширити можливості вибору ефективних форм регулювання ринку страхових послуг, зокрема забезпечить інституціональну альтернативу державному регулюванню;

- створити можливості подолання негативних явищ на ринку без втручання органів державної влади на добровільній та нормативній основі;

- створити інфраструктуру, яка дасть змогу здійснювати обговорення та консультування з усіма учасниками ринку під час опрацювання регулюючих рішень.

Отже, в умовах глобалізації та кризи світової економіки першочергове завдання будь-якої держави – це забезпечення конкурентоспроможності країни та захист національних виробників товарів і послуг. Це завдання є засобом для реалізації її головної мети – підвищення якості життя

громадян. Брак довгострокових інвестицій в економіку України, у т.ч. за допомогою інструментів страхового ринку, істотно гальмує забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Запровадження механізму саморегулювання, складання та розкриття консолідованої фінансової звітності страховиків відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності, запровадження вимог до кваліфікованих портфельних інвесторів, встановлення відповідальності страховиків-емітентів перед інвесторами забезпечить стабільність капіталу страховиків та створить механізм протидії ворожому поглинанню на страховому ринку.

Література

1. Мамедов А. А. *Финансово-правовые проблемы страхования в России.* – М.: Юриспруденция, 2005. – С. 13.
2. Fabozzi R., and Modigliani F. *Capital Markets: Institutions and Instruments,* Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 2005.
3. Peter S. *Readings on Financial Institutions and Markets.* – Irwin: Homewood, IL, 1993.
4. Панков Ю. *Финансовая безопасность страховщика как атрибут страховой культуры [Електронний ресурс].* – Режим доступу: www.zhurnal.lib.ru/p/pankow_j_w.
5. Насырова Г. А. *Модели государственного регулирования страховой деятельности // Вестник Финансовой академии.* – 2003. – № 4.